

Josip Periša

University of Zagreb

perisa.josip2@gmail.com

ORCID: 0009-0008-0445-0064

POZNAŃSKIE STUDIA SLAWISTYCZNE

NR 29 (2025)

DOI: 10.14746/pss.2025.29.17

Data przesłania tekstu do redakcji: 17.07.2024

Data przyjęcia tekstu do publikacji: 13.01.2025

Od Edmunda Husserla do Wolfganga Isera: fenomenološka redukcija i književni tekst

ABSTRACT: Periša Josip, *From Edmund Husserl to Wolfgang Iser: Phenomenological Reduction and Literary Text*, "Poznańskie Studia Slawistyczne" 29. Poznań 2025. Wydawnictwo "Poznańskie Studia Polonistyczne," Adam Mickiewicz University, Poznań, pp. 321–336. ISSN 2084-3011.

The aim of this paper is to analyze a representative text of Wolfgang Iser's phenomenological approach to literary texts in relation to its philosophical legitimacy, the phenomenology of Edmund Husserl, considering his method of phenomenological reduction. The paper will present how Wolfgang Iser understands the engagement with literary texts in accordance with the fundamental principles of phenomenology, with an emphasis on setting aside one's own experience in order to adequately engage with the literary text. Then, it is of crucial importance to connect this seemingly simple postulate with the philosophical legitimacy from which it arises, which is precisely the method of phenomenological reduction that the father of phenomenology, Edmund Husserl, most radically developed in his *Ideas* from 1913.

KEYWORDS: Wolfgang Iser; Edmund Husserl; phenomenology; phenomenological reduction; experience; literary text; reading

This is an open access article licensed under the Creative Commons CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). © Copyright by the Author(s).

Uvod

U teoriji književnosti, u čiju domenu spada tekst Wolfganga Isera *Proces čitanja: jedan fenomenološki pristup* (2003), nije neobično pozivati se na filozofske (estetičke) uzore iz kojih proizlazi legitimitet vlastite pozicije¹. To u slučaju fenomenologije napominje i Danko Grlić, jedan od najvećih hrvatskih estetičara i povjesničara estetike. Naime, Grlić kaže da se u fenomenološkoj estetici, odnosno u pristupu umjetnosti iz pozicije fenomenologije radi o tome koliko se nasljednici² kreću unutar fenomenološkog sustava koji je razvio Edmund Husserl, tj. kako se njegov sustav fenomenologije kao čiste znanosti o bitima primjenjuje na umjetnost.

Stoga će u radu glavni predmet istraživanja biti veza temeljnih postavki shvaćanja reprezentativnoga fenomenološkoga pristupa književnom tekstu iz pozicije Wolfganga Isera koji tvrdi da „Uistinu, jedino kada ostavi iza sebe poznati svijet vlastitog iskustva, čitalac može istinski učestvovati u avanturi koju mu nudi književni tekst“ (2003, 151) te da „Čitanje održava strukturu iskustva do te mjere da najprije moramo suspendirati ideje i stavove koji uobličavaju našu vlastitu personalnost da bismo mogli doživjeti nepoznati svijet književnog teksta“ (2003, 146) s njihovim filozofskim legitimitetom. Dakle, preostaje vidjeti kako se ti reprezentativni bitni momenti Iserova kratkoga i reprezentativnoga teksta fenomenološkoga zahvaćanja književnosti – ostavljanja svijeta poznatoga književnoga (čitalačkoga) iskustva – odnose prema svojem filozofskom legitimitetu s obzirom na (ne)mogućnost primjene

1 Nasljedna marksistička teorija uvijek poštuje osnovne postulate klasične marksističke filozofije iz koje proizlaze marksistička estetika, kritika, pozicija u teoriji književnosti itd. Primjerice, u shvaćanju marksističkog pristupa književnom tekstu mogu se razlikovati Lukács (1960) i Bloch (1981), ali oboje poštuju postulat historijske determiniranosti umjetnosti kao oblika svijesti koji proizlazi iz ekonomske baze (Marx, Engels, 1967), ali i poštivanje autonomije umjetnosti uz tu historijsku određenost (Marx, 1974). Odnosno, razlikuju se u shvaćanju kvalitete i kvantitete međuovisnosti umjetnosti i datih odnosa proizvodnje.

2 Grlić u svojoj hrestomatiji ističe iduće fenomenološke orijentirane istraživače koji se više ili manje kreću unutar Husserlova sustava: Max Scheler, Moritz Geiger, Waldemar Conrad, Mikel Dufrenne, Eugen Fink, Roman Ingarden, Nicolai Hartmann, Helmuth Plessner, Werner Ziegenfuss, Enzo Paci, Antonio Banfi, Guido Morpurgo-Tagliabue, Lucioano Anceschi itd. (1979).

fenomenologijske redukcije na književni tekst: „Kada se suzdrži od suda, fenomenološka analiza oslobađa se unaprijed postavljenih vrijednosti i može pridonijeti vlastitom originalnošću“³ (Balaban, 2002, 105).

Filozofski legitimitet opravdanja ostavljanja svijeta poznatoga iskustva iza sebe i suspenzije ideja i stavova koji kreiraju identitet pronalazi se u *Idejama za čistu fenomenologiju i fenomenologijsku filozofiju* iz 1913.⁴ u kojima je Edmund Husserl najradikalnije i najstrože razvio svoju fenomenologiju, tj. metodu fenomenologijske redukcije koja stoji u podlozi stavljanja prirodnoga svijeta izvan akcije („Ausserspielsetzen keinen Gebrauch machen“) (Pažanin, 1968, 65). Dakle, ta početna anticipacija kojim se filozofskim problemima želi baviti Edmund Husserl u svojem shvaćanju fenomenologije kao stroge znanosti o fenomenima stavlja zadatak isključenja vlastitosti i izvanjskosti koja aficira subjekta spoznavanja, odnosno koja zamagljuje adekvatnost njegove spoznaje pojedinoga fenomena, primjerice čitatelja koji čita književni tekst. Primjerice, teškoću zadatka kada se radi o književnosti ističe Grlić: „Kako bi doista vrednovali sam kvalitet umjetničkog djela, a da se pri tom suđenju potpuno isključi ono što se zove estetski predmet, naime kako da ne uzmemo u obzir naš odnos prema tom djelu“ (1979, 173). Međutim, teškoća i (ne)mogućnost primjene metode fenomenološke redukcije za adekvatnu spoznaju pojedinih fenomena ne implicira manju važnost ili manju potrebu za istraživanjem navedene metode: „Da je

3 „When judgment is suspended, phenomenological analysis is liberated from set values, and is able to contribute its own originality“ – preveo J.P.

4 Filozofska legitimacija radikalnog zahtjeva Husserlove stroge znanosti (fenomenologije) ne treba ići dalje od njegovih *Ideja*, tj. u istraživanje kasnijih djela poput *Kartezijanskih meditacija* ili *Krize evropske znanosti*. U vezi s time napominje i Grlić: „Ovdje ne mislimo ulaziti – jer za utjecaj na estetiku to nije i suviše relevantno – u kasniji razvoj Husserlova mišljenja kad nakon djela *Ideje o jednoj čistoj fenomenologiji* (1913) umnogome napušta tezu o strogoj znanosti i prihvaća svojevrsni povijesni način mišljenja u kojem je vrijeme, odnosno egzistencijal osnovna kategorija“ (1979, 150). Ipak, bez obzira na to što Husserl najsustavnije razvija metodu fenomenologijske redukcije u *Idejama*, usputno se i u svojim zrelijim i kasnijim tekstovima osvrće na „uvjet čistoće“ za spoznaju fenomena u njihovim čistim bitima. „Za uvjet čistoće“, odnosno za Husserlove refleksije o metodi fenomenološke redukcije („ἐποχή“) u njegovim kasnijim djelima vidi primjerice *Kartezijanske meditacije I* (1975, 73), *Kartezijanske meditacije II* (1976, 21).

ova moguća, to za Husserla nije toliko bitno koliko spoznaja da se nakon izvršene redukcije pokazuje apsolutna ili transcendentno čista svijest kao residuum kojemu još pripisati realnost znači protusmisao⁵ (1968, 61).

S obzirom na to da su ranije navedeni zahtjevi koji su kao kulminacija njegova shvaćanja fenomenološkog pristupa književnom tekstu izvedeni upravo iz Husserlove metode fenomenologijske redukcije etabrirane u *Idejama*, slijedi u glavnome dijelu rada prikaz temeljnih karakteristika Husserlova shvaćanja fenomenologije kao čiste znanosti o bitima da bi nakon toga uslijedio prikaz same fenomenologijske redukcije i (ne)mogućnosti njezine primjene na književni tekst.

Opće značajke Husserlove fenomenologije

Da bi se metoda fenomenologijske redukcije prikladno zahvatila, potrebno je iznijeti neka opća mjesta Husserlove fenomenologije. Na početku vrijedi napomenuti što je to specifično u fenomenologiji da se razlikuje od svake ostale filozofske discipline, ali i od svake druge znanosti: Fenomenologija je

znanost u sasvim drugom smislu sa sasvim drugim zadacima i drugim metodama. Može se reći da se fenomenologija ne može koristiti ni jednom prirodnom znanosti, ona ne treba da se nadovezuje na rezultate te znanosti. Uostalom sve znanosti su za nju samo pojave znanosti (Grlić, 1979, 150).⁶

5 Zamjenica „ova“ odnosi se na fenomenologijsku redukciju („ἐποχή“), tj. metodu koju je do radikalnih razmjera razvio upravo u svojim *Idejama* iz 1913. godine Edmund Husserl, a koja je glavni mehanizam da se fenomeni zahvate kao čiste biti te: „Koja je najznačajniji problem Husserlove fenomenologije“ (Pažanin, 1969, 55).

6 O razlici i ontološkom diferencijalu fenomenologije u odnosu na svaki drugi znanstveni diskurs kaže još Grlić: „Fenomenološki put predstavlja zasnivanje takvog postupka koji nije ni induktivan ni deduktivan, koji će biti na najvišem »strogo« znanstvenom nivou, ali i zadovoljavati filozofske ambicije, biti upravljen kako protiv objektivizma tako i subjektivizma, oštro polemizirati protiv psihologizma,

Nadalje, vrijedi napomenuti kako Husserlova fenomenologija, kao jedna stroga znanost o bitima ili „čisto znanstvena filozofija“ (Schuman, 2007, 51) počinje od poznate filozofske maksime: „K samim stvarima“ („zu den Sachen selbst“). To, dakako, za njega ne znači empirijsko relativiziranje ili psihologiziranje, nego zahtjev za filozofskom strogošću istraživanja“ (Grlić, 1979, 149–150). Zahtjev za strogošću proizlazi iz toga što se fenomeni u Husserlovoj transcendentalnoj⁷ fenomenologiji, koja je nauk o biti unutar čiste svijesti (Husserl, 2007), trebaju nakon obavljene fenomenologijske redukcije spoznati očišćeni od svake iskustvene aficiranosti.

Bez obzira na to što Husserl uspostavlja novi oblik istraživanja koji se sastoji u „usmjeravanju natrag na same stvari, ispitivanju u njihovoj samodanosti i odstranjenju predrasuda“ (2007, 42), treba istaknuti da je sada fenomen u središtu znanstvenog istraživanja. Fenomen je („φαινόμενον“), u smislu pojave, jedan od središnjih filozofskih problema u spoznavanju predmeta (stvari) spoznavajućega subjekta sve od predsokratovaca⁸ do klasičnoga njemačkog idealizma na vrhuncu s *Kritikom čistog uma* Immanuela Kanta.⁹ Dakle, razlika zahvaćanja pojedinog

empirizma i pozitivizma, ali istovremeno zahtijevati pomno i deskriptivno ispitivanje fenomena i negirati metafizičko-filozofske meditacije koje se deduciraju iz principa postavljenih prije ispitivanja samih stvari“ (1979, 148).

7 Važno je napomenuti da je Husserlov opis fenomenologije transcendentan, a ne transcendentan jer se spoznavatelj fenomena ne nalazi izvan-svijeta kao svojevrsno božansko biće, već u-svijetu. Spoznavatelj koji želi spoznati fenomene u njihovim čistim bitima treba težiti k stavljanju u zgrade iskustvenoga i doživljajnoga svijeta (i samoga sebe i okolnoga svijeta) kako bi ta spoznaja bila adekvatna.

8 Jedan od najvećih svjetskih poznavatelja predsokratovske filozofije, uz Hermana Dielsa, William Keith Chambers Guthrie, ističe da su se problemom razlike stvari po sebi i pojave („φαινόμενον“) bavili Empedoklo, Anaksagora, i atomisti pa tako napominje: „Suočeni sa skupom fenomena, Grci su osjećali da moraju doprijeti iza njih da bi objasnili njihovo postojanje u konkretnom obliku i načinu na koji su postojali“ (2005, 31), odnosno da im se „da logos“ („λόγος διδόναι“), tj. da se pojavama pridruži stvar po sebi.

9 O razlikovanju stvari po sebi i njene pojave posebno treba konzultirati poglavlje „O razlogu razlikovanja svih predmeta uopće u *phaenomena* i *noumena*“ iz Kantove *Kritike čistog uma*. O toj temeljnoj filozofskoj problematici kaže Kant: „Predmet se može dati pojmu samo u zoru, pa ako je čisti zor *a priori* moguć još prije predmeta, onda i on sam može dobiti svoj predmet, dakle svoju objektivnu vrijednost

predmeta kao stvari po sebi („Ding an sich“) i njezine pojave („Erscheinung“) koju spoznaje subjekt s obzirom na nemogućnost spoznaje stvari po sebi zbog determiniranosti vlastitom subjektivnošću nadilazi se u Husserlovoj fenomenologiji uvođenjem fenomena u središte zbivanja. Tu ključnu razliku kojom se Husserlova fenomenologija kao čista znanost o bitima smatra zasebnim i novim diskursom u odnosu na sve prethodne filozofske misli, ističe i Grlić: „Fenomen, međutim nije kod Husserla kantovski mišljen kao suprotnost noumenonu, već kao predmet spoznajne redukcije po kojoj se otkriva bit. Stoga je fenomenologija i definirana kao »znanost o bitnom«. Pravi je predmet filozofije bit, po toj svojoj predmetnosti filozofija se razlikuje od drugih znanosti“ (1979, 151). S obzirom na to da Kant, u suprotnosti stvari po sebi, ističe da: „Što odgovara empirijskoj zamjedbi osjeta jest realitet (»realitas phaenomenon«)“ (1984, 71) te da „Pojave, ukoliko se pomišljaju kao predmeti prema jedinstvu kategorija, zovu se »phaenomena«“ (1984, 134), on uvijek fenomen shvaća kao neodvojiv dio osjetilne spoznaje, tj. spoznaje koja proizlazi iz iskustva, a spoznaja koja proizlazi iz iskustva i ne može dati više nego samo fenomen (pojavu), za razliku od stvari po sebi („noumenona“), što je dio čistoga razuma. Fenomen je za Husserla ono što se dobiva nakon izvršene metode fenomenologijske redukcije, dakle čisto zrenje u stanju transcendentalno čiste svijesti. Fenomen u novoj čistoj znanosti o bitima nema nikakve veze s osjetilnom spoznajom osim što je ona nužan korelat koji se treba isključiti metodom fenomenologijske redukcije. Ne radi se o spoznaji fenomena kao pojave („phaenomena“)

samo pomoću empirijskog zora, kojemu je čisti zor samo forma“ (1984, 136) te da: „Osjetilnost i njezino polje, naime, polje pojava, ograničava sam razum tako da se oni ne odnose na same stvari o sebi, nego samo na način kako nam se stvari pojavljuju pomoću naše subjektivne kakvoće“ (1984, 139). O tome još vrijedi zaključno istaknuti: „Ako kažemo da nam osjetila predstavljaju predmete »kako se pojavljuju«, a razum »kakvi jesu«, onda potonje ne bi trebalo uzeti u transcendentalnome, nego samo u empirijskom značenju, naime kako se moraju predstavljati kao predmeti iskustva u potpunoj vezi pojava, a ne po onome što oni to mogu biti izvan odnosa prema mogućem iskustvu, dakle prema osjetilima uopće, a prema tome kao predmeti čistog razuma“ (Kant, 1984, 141). I za Kanta i za Husserla iskustvo doživljenoga svijeta u spoznavanju neminovno je, ali Husserl zahtijeva transcendentalnu poziciju čiste svijesti, tj. čistoga zrenja kako bi spoznaja fenomena bila adekvatna.

koja me zbog iskustva odvraća od stvari po sebi („noumena“, „λόγον διδόναι“) kako je to bilo mišljeno u povijesti filozofije od predsokratovaca do klasičnoga njemačkoga idealizma, nego se fenomen u sustavu Husserlove transcendentalne fenomenologije shvaća kao bit što bi značilo da, ako se spoznaje fenomen u svoj njegovoj čistoći, zapravo ga *se zrije*. „Dakle, u fenomenologiji, koja ne želi biti ništa drugo nego nauk o biti unutar čiste svijesti vršimo neposredna sagledavanja biti i fiksiramo ih pojmovno, odnosno terminologijski“ (Husserl, 2007, 146).

Bez obzira na to što je središnji dio rada rasprava o fenomenologijskoj redukciji („ἐποχή“) i njezine primjene na književni tekst, bilo je potrebno predstaviti neke temeljne karakteristike Husserlove transcendentalne fenomenologije primarno u kontekstu razlikovanja od bilo koje druge znanosti ili pojedinoga znanstvenoga i filozofskoga diskursa. Razlikovanje Husserlove fenomenologije, odnosno čiste znanosti o bitima, u odnosu na svaki drugi oblik znanstvenoga ili filozofskoga istraživanja vrijedilo je predstaviti pogotovo s obzirom na konotativno nasljeđe s kojim je došao pojam fenomena od predsokratovaca do klasičnoga njemačkoga idealizma.

Fenomenologijska redukcija („ἐποχή“)

Nakon uvodnoga razmatranja i isticanja bitnih odrednica Husserlove transcendentalne fenomenologije slijedi rasprava o fenomenološkoj redukciji, najznačajnijemu problemu njegove fenomenologije kako bi se nakon mogao vidjeti njen odnos s književnim tekstom. Na početku rada ustanovljeno je kako se traži filozofski legitimitet zahtjevima Wolfganga Isera u fenomenološkom pristupu književnom tekstu. S obzirom na to da se radi o fenomenološkom pristupu književnom tekstu, a čemu i pripadaju navedeni zahtjevi, filozofsko uporište takvim zahtjevima treba se tražiti u najradikalnijem prikazu fenomenologije, u Husserlovim *Idejama*. Filozofsko uporište Iserovim zahtjevima u kontekstu ostavljanja svijeta poznatoga iskustva iza sebe i suspenzije ideja i stavova koje su u spoznajom subjektu, kao i ideja i stavova koje ga okružuju, može se pronaći u idućim Husserlovim mislima: „Izravno iskustvo ipak daje samo singularne pojedinačnosti, nikakve općenitosti,

ono je dakle nedovoljno“ (2007, 45), zatim: „Mi isključujemo čitav prirodni svijet i sve transcendentno-eidetske sfere i time trebamo dobiti »čistu« svijest.“ (2007, 143). Radikalnost Husserlovih zahtjeva za adekvatnom spoznajom fenomena u transcendentalno očišćenoj svijesti, očituje se u isključenju prirodnoga svijeta: „Budući da se ova disciplina (transcendentalna filozofija očitoma mora odvijati unutar transcendentalne sfere, potrebna je redukcija, naime, ona prirodne svijesti na svijest kao takvu“¹⁰ (Luft, 2002, 115). Upravo se u podlozi isključenja prirodnoga svijeta¹¹ nalazi metoda fenomenologijske redukcije kojom se i dolazi do spoznaje fenomena u njihovoj čistoj biti. Dakle, „Husserl, u poznatoj »Temeljnoj refleksiji« iz *Ideja 1* provodi fenomenologijsku redukciju u kojoj se svijet reducira na fenomen umjesto doživljajne subjektivnosti, čime se svjetovni subjekt reducira na transcendentalnu subjektivnost“¹² (Luft, 2002, 115). Zatim, vrijedi napomenuti da Husserl ne negira prirodni svijet metodom fenomenologijske redukcije. Ta napomena od presudne je važnosti s obzirom na to da se prirodni svijet priznaje, ali se metodom fenomenologijske redukcije isključuje,¹³ tj. *suspendira se*

10 „Since this discipline (transcendental philosophy) apparently has to be carried out within a transcendental register, a reduction is required, namely, that of natural consciousness to consciousness as such“ – preveo J. P.

11 Detaljnije o tome što predstavlja prirodni svijet za spoznavajućega subjekta koji se isključuje metodom fenomenologijske redukcije kaže Pažanin: „U smislu prirodnog stava svijet je, dakle, neprestano za mene tu prisutan kad god sam »budan«, tj. dok god živim. U neposrednosti svakidašnjeg života ja doživljavam i saznajem različite strane toga svijeta. U »prirodni svijet« spadam i ja“ (1968, 56). Kaže dalje Pažanin: „Unatoč svoj toj poznatosti u prirodnom stavu ja nemam svijet spoznan i pojmovno shvaćen. Na prirodni svijet kao »svijet u kojem se nalazim i koji je u isto vrijeme moj okolni svijet« odnose se nadalje raznolike aktivnosti moje teoretske svijesti u njenim različitim oblicima i stupnjevima, zatim stanja čudi i volje, tj. svi oni oblici i akti u kojima mi je »svijet neposredno dan«, a koje sve skupa obuhvaća kartezijanski izraz »cogito«“ (1968, 56–57). Dakle, radi se o iskustvenom i doživljenom svijetu koji aficira spoznaju i zato treba biti isključen metodom fenomenologijske redukcije.

12 „In short, Husserl, in the famous »Fundamental Reflection« of *Ideas 1*, performs a phenomenological reduction in which the world is reduced to a phenomenon for experiencing subjectivity, thereby reducing the worldly subject to transcendental subjectivity“ – preveo J. P.

13 O priznavanju postojanja prirodnoga svijeta bez obzira na njegovo isključenje kaže Husserl: „Kada to činim, što je stvar moje potpune slobode, tada dakle ne

kako bi se odgovarajuće spoznali fenomeni. Stanje prije izvršenja metode fenomenologijske redukcije započinje se kao subjekt koji spoznaje unutar prirodnoga stava:

Započinjemo li kao ljudi prirodnog stava, tada je zbiljski objekt stvar tamo vani. Mi je vidimo, stojimo pred njom, fiksno smo usmjerili pogled na nju, te kao što je zatječemo kao naše Nasuprot u prostoru, tako je i opisujemo i iznosimo iskaze o njoj (Husserl, 2007, 218).

Isključenje prirodnoga svijeta odvija se metodom fenomenologijske redukcije koju najavljuje Husserl na početku svojih *Ideja*:

Zatim ćemo oblikovati metodu »fenomenologijske redukcije«, primjereno kojoj možemo ukloniti spoznajne granice koje pripadaju svakom prirodnom načinu istraživanja, odvratiti jednostrani smjer pogleda koji mu je svojstven, sve dok naposljetku ne dobijemo slobodni horizont »transcendentalno« očišćenih fenomena, a time i polje fenomenologije u našem osebnom smislu“ (2007, 5). Metoda fenomenologijske redukcije „nije samo metoda, već i stav koji je adekvatan bilo kojoj metodi. To je vrijednosni sud koji nas upozorava na to da se suzdržimo od vrednovanja i prosuđivanja¹⁴ (Balaban, 2002, 104).

Nadalje, važno je napomenuti kako je metoda fenomenologijske redukcije, kojom se isključuje prirodni svijet kako bi se fenomeni spoznali u transcendentalno čistoj svijesti svojevrсно *stavljanje u zgrade*: „Dakle, izvan akcije stavljamo taj cjelokupni prirodni svijet koji je stalno »za nas tu«, »postojeći«, i koji će i dalje biti tu kao svijesti primjerena »zbiljnost«, čak i kada nam predstoji da ga stavimo u zgrade“ (Husserl, 2007, 68). U kontekstu isključenja prirodnoga svijeta metodom fenomenologijske

negiram taj »svijet«, kao kad bih bio sofist, ja ne sumnjam u opstojanje tog svijeta, kao kad bih bio skeptik, ali ja vršim fenomenologijsku »ἐποχή« koja mi potpuno onemogućuje svaki sud o prostorno-vremenskom opstojanju“ (2007, 68).

14 „The epoche is not only a method, but is also an attitude that is applicable to any method. It is a value-judgment that cautions us to refrain from valuation and judgment“ – preveo J.P.

redukcije Husserl dalje napominje: „Kao zbiljski iskušen, kao svijet koji se jasno pokazuje u sklopu iskustava, sada za nas uopće ne važi, on se treba staviti u zgrade kao neispitan, ali i kao nesporan“ (2007, 69). Zatim, važno je istaknuti kako „stavljanje u zgrade“¹⁵ podrazumijeva isključenje prirodnoga svijeta,¹⁶ odnosno suzdržavanje od suda (Hall, 2002). Upravo „stavljanje u zgrade“ podrazumijeva ne negiranje iskustvenog svijeta spoznavatelja, nego stavljanje u svojevrsnu suspenziju. Dakle, kako bi se u transcendentalno čistoj svijesti spoznavali fenomeni, fenomenologijskom redukcijom isključuje se prirodni svijet: „Stoga su naravno isključene zbiljnosti kao što su država, običaji, pravo, i religija. Time isključenju pripadaju sve prirodne i duhovne znanosti sa svojim cjelokupnim spoznajnim sadržajem, upravo kao znanosti koje potrebuju prirodni stav“ (Husserl, 2007, 12). Uz isključenje prirodnoga svijeta za primjereno spoznavanje fenomena što podrazumijeva svaku iskustvenu i doživljenu zbiljnost, potrebno je isključiti i karakteristike samoga fenomenologa, tj. samoga spoznavajućega subjekta.

Upravo je u ovim navedenim zahtjevima „stavljanja u zgrade“ prirodnoga svijeta što se događa izvršenjem metode fenomenologijske redukcije „kojom se otkriva carstvo transcendentalne svijesti kao carstvo u jednom određenom smislu »apsolutnog bitka«“ (Husserl, 2007, 166) očitovana radikalnost za čistoćom¹⁷ spoznaje. iz koje i proizlaze

15 Poblježe objašnjenje značenja „stavljanja u zgrade“ pronalazi se i u Grlića: „Husserl naime odlučno zastupa tezu da sve što prirodni stav obuhvaća u ontičkom pogledu mora biti stavljeno u zgrade. Ostatak (residuum) nakon provedene fenomenološke redukcije – koja ne uzima u obzir empiriju i ne vodi računa ni o bogu itd. – identičan je s čistom svijesti, svijesti kao sveukupnosti čistih noetičkih akata, koji su tako lišeni sveukupne osjetilne građe i intencionirani na izvanprostornost i izvanvremensku smisao (noema)“ (1979, 151). Također, objašnjenje Husserlove ideje „stavljanja u zgrade“ može se pronaći i u Pažanina: „U skladu s »općim pokušajem sumnje« Husserl zahtijeva radikalno mijenjanje generalne teze prirodnog stava ili, kako on kaže, njezino »isključenje« (»Ausschlatung«), »stavljanje u zgrade« (»Einklammerung«), »inhibiranje« (»Inhibieren«), »stavljanje van upotrebe« (»Ausserspielsetzen, keinen Gebrauch machen«)“ (1968, 65).

16 „Isključenje prirode za nas je bilo metodičko sredstvo za omogućavanje usmjeravanja pogleda na transcendentalno čistu svijest uopće“ (Husserl, 2007, 127).

17 O „čistoći“ i radikalnosti navedene pozicije spoznaje nakon izvršenja fenomenologijske redukcije vidi detaljnije: Liotar, 1980, 27–35.

Iserovi zahtjevi o suspenziji čitateljskoga iskustva. Upravo je radikalnost za čistoćom spoznaje koja bi se trebala dobiti nakon izvršenja fenomenologijske redukcije na književni tekst predmet Iserova kritičkoga pristupa.

Fenomenologijska redukcija i književni tekst

Nakon rasprave o temeljnim odredbama Husserlove fenomenologije i metode fenomenologijske redukcije kojom se isključuju, tj. suspenziraju (*stavljaju u zagrade*) zbiljnosti poput države, prava, običaja, religije itd. (Husserl, 2007), odnosno kojom se stavlja u zagrade iskustvo, preostaje vidjeti kakve to veze ima s književnim iskustvom i književnim tekstom. Dakle, potrebno je vidjeti kako se reprezentativan fenomenološki pristup književnom tekstu Wolfganga Isera uklapa u filozofski diskurs Edmunda Husserla koji ga legitimira kao nasljednu poziciju unutar fenomenologije.

Na početku valja istaknuti da analogno prvoj fusnoti u kojima se spominju nasljedne marksističke pozicije; književno i čitateljsko iskustvo i u kontekstu fenomenoloških nasljednih pozicija, kao što je Iserova, treba shvatiti specifično i ne mehanicistički izvoditi iz filozofskoga uzora i bez kakve kritičke pozicije. Naime, bez obzira na to što u klasičnoj marksističkoj filozofiji književnost kao jedan od raznih oblika svijesti potpada pod opće ekonomske zakone, čime je ona historijsko-materijalistički determinirana, Marx joj ipak pripisuje autonomiju unutar te determiniranosti. U smislu autonomije umjetnosti unutar njene historijske determiniranosti datim odnosima proizvodnje Marx kaže: „Kod umjetnosti je poznato da određena doba njezina procvata nikako ne stoje u razmjeru prema općem razvitku društva pa, dakle, ni prema materijalnoj osnovici, tako reći kosturu njegove organizacije” (1974, 36). Dakle, s jedne strane su „Religija, porodica, država, pravo, moral, nauka umjetnost itd. samo posebni načini proizvodnje i padaju pod opći zakon“ (Marx, Engels, 1967, 276), a s druge strane umjetnosti je, kao specifičnome proizvodu ljudskog duha, *propisana* svojevrsna autonomija unutar općega ekonomskoga zakona. Unutar tih dvaju ključnih marksističkih razmatranja o umjetnosti nalazi se

cijeli dijapazon različitih shvaćanja¹⁸ međuovisnosti umjetnosti i ekonomske baze. Marksističkim nasljednim misliocima (estetičarima) sebe smatraju Averbakh, Lunačarski, Krleža, Bloch, Lukács, Adorno, Lefebvre, Prica itd. bez obzira na razlikovanja u shvaćanju koliko i kako je književnost uvjetovana datim odnosima proizvodnje.

U tome smislu odnosa reprezentativne nasljedne fenomenološke pozicije i filozofskoga uzora treba primarno upozoriti na to da Iser naglašava važnost čitanja za fenomenološku analizu književnoga teksta. „Kao početnu točku fenomenološke analize mogli bismo razmotriti kako uzastopne rečenice djeluju jedna na drugu... Svijet koji nam predočava književni tekst konstruiran je od onoga što Ingarden naziva intencionalnim rečeničnim korelatom“ (Iser, 2003, 143). Nakon što čitatelj konkretizira shematizirane aspekte književnoga teksta (Ingarden, 1968) biva uronjen u književni tekst:

Jednom kad zagnjurimo u tok kojim teče Satzdenken (rečenična misao) mi smo spremni, nakon što smo kompletirali misao jedne rečenice, zamisliti »nastavak«, koji će također biti u formi rečenice, do čega i dođe: u formi nove rečenice uspostavlja se veza s rečenicom koju smo upravo domislili (Ingarden, 1968, 32).

Dakle, bez obzira na spomenute klasične fenomenološke zahtjeve za suspenzijom vlastitoga iskustva kako bi se odgovarajuće zahvatio književni tekst, Iser prije svega stavlja naglasak na specifičnost procesa čitanja u kojem je zbog anticipacije svake iduće rečenice i retrospekcije svake pročitane rečenice nemoguće izvršavati fenomenologijsku redukciju jer bi to onemogućilo samo čitanje. Nemoguće se lišiti očekivanja svake rečenice koja slijedi i iskustva svake pročitane rečenice zato što tek odnos čitatelja i teksta procesom čitanja dovodi tekst do postojanja, odnosno: „Konvergencija teksta i čitaoca dovodi književno djelo do postojanja, ali ta konvergencija se nikad ne može točno odrediti i uvijek ostaje virtualna, jer se ne može identificirati ni s realnošću

18 Za detaljnije upoznavanje s različitim estetičkim pozicijama nasljednih marksističkih mislilaca vidjeti zbornike tekstova: (Mikecin, 1976) i (Pejovoić, 1972).

teksta, ni s individualnom dispozicijom čitaoca“ (Iser, 2003, 141–142). Drugim riječima, Iser naglašava nemogućnost postojanja književnoga teksta, tj. njegove konkretizacije ako nema čitatelja. Upravo u kontekstu samoga procesa čitanja i očekivanja svake iduće rečenice koje se neminovno razvija u čitatelju Iser se poziva na Husserla gdje ključnim smatra idući citat: „Svaki izvorno konstruktivni proces inspiriran je preintencijama, koje konstruiraju i skupljaju sjeme onoga, što, kao takvo, treba tek doći, i tako ga dovede do ostvarenja“ (1966, 52). Dakle, kao i u potrebi za suspenzijom vlastitoga iskustva kako bi se primjerenio zahvatio pojedini fenomen, tako i u shvaćanju čitanja kao specifične radnje na koju je, zbog očekivanja svake iduće i retrospekcije svake ne-tom pročitane rečenice, nemoguće izvršiti fenomenologijsku redukciju, Iser se legitimira Husserlovom filozofskom tradicijom. Naglašavanjem specifičnosti procesa čitanja objašnjenoga preko spomenuta Ingarednova koncepta intencionalnoga rečeničnoga korelata (Iser, 2003), želi se izbjeći mehanicistička primjena fenomenologijske redukcije na književni tekst upravo s obzirom na specifičnost procesa čitanja. Nepotrebno je očekivati i zahtijevati u kontekstu nasljedne fenomenološke pozicije primjenu fenomenologijske redukcije na književni tekst kao što je to Husserl izveo jer bi to značilo da svaku pročitanu rečenicu čitatelj mora staviti u zagrade kako bi onu iduću zahvatio u njenoj transcendentalnoj čistoći, a to je nemoguće. O važnosti Husserlove primjedbe o preintencijama u odnosu sa samim čitanjem kaže Iser: „Naime, pojedinačne rečenice ne samo da nagovještavaju ono što dolazi; one u tom pravcu formiraju i neko očekivanje. Husserl to očekivanje naziva »preintencijama«“ (2003, 144). Ovim zaključkom Iser legitimira svoju kritičku poziciju primjene fenomenologijske redukcije na književni tekst u tijeku samoga procesa čitanja jer su u konkretizaciji književnoga teksta čitatelj u odnosu retrospekcije i očekivanja neodvojivi. Iser zaključuje u tome smislu: „Čovjek je nesumnjivo uvučen u tekst na takav način da mu se čini da nema distance između njega i opisanih događaja“ (2003, 136), tj. da čitanje ukida podjelu između subjekta i objekta, između čitatelja i književnoga teksta.

Ovim poglavljem bilo je važno naglasiti da Iser, kao reprezentativni primjer fenomenološke pozicije zahvaćanja književnosti, a koja proizlazi iz Husserlove filozofije, bez obzira na poštivanje zahtjeva za

stavljanjem vlastitoga iskustva u zgradu što se vrši primjenom metode fenomenologijske redukcije, pristupa tome kritički. Kritički pristup sastoji se i očituje u Iserovu naglašavanju da je provesti fenomenologijsku redukciju na književni tekst nemoguće zbog specifičnosti procesa čitanja, tj. zbog neminovnosti razvoja retrospekcije svake pročitane rečenice i očekivanja za svaku buduću rečenicu u čitatelju.

Zaključak

Cilj rada bio je predstaviti filozofsko uporište, tj. filozofsku legitimaciju reprezentativnih zahtjeva fenomenološkoga pristupa književnom Wolfganga Isera. Analiza veze Iserovih fenomenoloških zahtjeva i Husserlova filozofskog uporišta bila je potrebna zbog jasnijega i dubljega shvaćanja može li čitatelj suspendirati vlastito književno iskustvo kako bi primjereno zahvatio književni tekst u kontekstu transcendentalne čistoće i fenomenologijske redukcije.

Da bi se ta analiza odgovarajuće obuhvatila, vrijedilo je krenuti s općim postavkama Husserlove fenomenologije, s posebnim osvrtom zašto je njegova transcendentalna fenomenologija kao čista znanost o bitima specifičan diskurs u odnosu na svaki drugi diskurs. Specifičnost fenomenologije, osim u odnosu na svaki drugi diskurs, bilo je također bitno istaknuti u odnosu na povijest filozofskoga razmatranja spoznavajućega subjekta i predmeta koji spoznaje s obzirom na stvar po sebi i njezinu pojavu koja se spoznaje samo osjetilima. Husserlova fenomenologija nadilazi tu tradicionalnu filozofsku problematiku tako što u središte spoznavanja stavlja fenomen koji se treba spoznati u njegovoj biti u transcendentalno čistoj svijesti.

Nakon prikaza nekih temeljnih karakteristika fenomenologije u kontekstu specifičnosti te čiste znanosti o bitima uslijedio je prikaz metode fenomenologijske redukcije kojom čitatelj ostavlja književno iskustvo iza sebe, tj. metode „stavljanja u zgradu“. Husserlova radikalna metoda fenomenologijske redukcije označuje „stavljanje u zgradu“ prirodna svijeta zbog spoznaje fenomena u njihovim bitima očišćenih od svake iskustvene aficiranosti, odnosno fenomenologijska redukcija označuje: „Mi sve te teze stavljam o »izvan akcije«, mi ne sudjelujemo

u njihovu stvaranju; naš zahvaćajući i teorijski istražujući pogled usmjerujemo na čistu svijest u njezinom apsolutnom samobitku“ (Husserl, 2007, 112).

Naposljetku, bilo je važno istaknuti što središnji problem Husserlove fenomenologije, metoda fenomenologijske redukcije, znači za čitatelja, čitanje i književni tekst, tj. istaknuti kako Iser kritički pristupa primjeni fenomenologijske redukcije na književni tekst s obzirom na nemogućnost te primjene zbog specifičnosti čitanja koje se očituje u neodvojivosti čitatelja i teksta i u neprestanoj izmjeni retrospekcije i očekivanja pojedinačnih rečenica književnoga teksta tijekom čitanja.

Literatura

- Balaban, O. (2002). *Epoche: Meaning, Object, and Existence in Husserl's Phenomenology*. „*Annalecta Husserliana*“, New York: Springer, str. 103–112. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0473-2_10.
- Bloch, E. (1981). *O umjetnosti. Izabrani tekstovi*. Prev. Nadežda Čačinović-Puhovski et al. Zagreb: Školska knjiga.
- Engels F, Marx K. (1967). *Ekonomsko-filozofski rukopisi iz 1844*. U: B. Bošnjak, G. Petrović, P. Vranicki (ur.). *Rani radovi*. Prev. S. Bošnjak, Zagreb: Naprijed.
- Grlić, D. (1979). *Estetika 1v: s onu stranu estetike*, Zagreb: Naprijed.
- Guthrie, W. K. C. (2005). *Povijest grčke filozofije*. Prev. L. Blažetić, J. Bubalo, B. Malić, Zagreb: Naklada Jurčić.
- Harrioso, H. (1989). *Husserl's Realism and Idealism*. U: J. N. Mohanty i R. Mckenna (ur.). *Husserl's Phenomenology*. Lanham MD: Center for Advanced Research in Phenomenology and University Press of America, str. 431–444.
- Husserl, E. (2007). *Ideje za čistu fenomenologiju i fenomenologijsku filozofiju*. Prev. Ž. Pavić. Zagreb: Naklada Breza.
- Husserl, E. (1975–1976). *Kartezijske meditacije*. Prev. F. Zenko. Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost Saveza socijalističke omladine Zagreba.
- Husserl, E. (1966). *Zur Phenomenologie des inneren Zeitbewusstseins*. „*Gessenmelte Werke 10*“, Haag: Nijhoff. https://doi.org/10.1007/978-94-015-3945-6_2
- Ingarden, R. (1968). *Vom Erkennen des literarischen Kunstwerks*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Iser, W. (2003). *Proces čitanja: Jedan fenomenološki pristup*. Prev. Z. Lešić. U: *Nova čitanja: Poststrukturalistička čitanja*, Zagreb: Buybook, str. 141–158.
- Kant, I. (1984). *Kritika čistog uma*. Prev. V. D. Sonnenfeld. Zagreb: Matica hrvatska.
- Liotar, Ž. F. (1980). *Fenomenologija*. Prev. M. Zdravković. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.

- Luft, S. (2002). *Husserl's Notion of the Natural Attitude and the Shift to Transcendental Phenomenology*. *Annalecta Husserliana*, New York: Springer, str. 114–118. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0473-2_11
- Lukács, G. (1960). *Prolegomena za marksističku estetiku. Posebnost kao centralna kategorija estetike*. Prev. M. Damjanović. Beograd: Nolit.
- Marx, K. (1974). *Temelji slobode. Osnovi kritike političke ekonomije. (Grundrisse)*. Prev. B. Petrović, G. Petrović, M. Pijade. Zagreb: Naprijed.
- Marx, K; Engels, F. (1967). *Njemačka ideologija*. U: *Rani radovi*. Ur. P. Vranicki. B. Bošnjak, M. Kangrga, G. Petrović, P. Vranicki. Prev. S. Bošnjak. Zagreb: Naprijed, str. 355–428.
- Merlau-Ponty, M. (1962). *Phenomenology of perception*. Prev. C. Smith. New York: Routledge.
- Mikecin, V. (1976). *Marksizam i umjetnost*. Beograd: Komunist.
- Pažanin, A. (1968). *Znanstvenost i povijesnost u filozofiji Edmunda Husserla*. Zagreb: Naprijed.
- Pejovoić, D. (1972). *Nova filozofija umjetnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Shuman, K. (2007). *Uvod izdavača*. U: *Ideje za čistu fenomenologiju i fenomenologijsku filozofiju*. Prev. Ž. Pavić. Zagreb: Naklada Breza, str. 15–61.

- **JOSIP PERIŠA** is a parallel doctoral researcher at Department of Philosophy at the Faculty of Humanities and Social Sciences and at Department of Croatology at the Faculty of Croatian Studies in Zagreb, Croatia, where he works as a teaching assistant. He is author of several academic papers on aesthetics, literary criticism, theory of literature, philosophy of literature. His areas of scientific research are connection between philosophy and literature, literary criticism, history of Croatian literature, aesthetics.